

The Dynamics of Outgroup Social Capital in Local Communities: A Capacity-Building Approach and Integration of Qualitative and Quantitative Findings

Mehdi Ghorbani¹ | Mehdi Pendar² | Mohammad Reza Akbari³ | Farzaneh Tashtari⁴ |
Leila Avazpour⁵

1. Professor, Department of Rehabilitation of Arid and Mountain Region, Faculty of Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran, E-mail: mehghorbani@ut.ac.ir

2. Associate Professor, Department of Agricultural Economic, Faculty of Agriculture, University of Tehran, Karaj, Iran. (Corresponding Author)
E-mail: mpendar@ut.ac.ir

3. Ph.D. Graduated, Department of Agricultural Extension and Education, Faculty of Agriculture, Faculties of Agriculture and Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran. E-mail: mrakbari@ut.ac.ir

4. Ms.c Student, Department of Natural Resources policy, Faculty of Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran. E-mail: farzane.tashtari@ut.ac.ir

5. Assistant Professor, Department of Water, Agriculture and Environment Governance, Faculty of Governance, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: leila.avazpour@ut.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 2025-09-24

Received in revised form:
2025-10-28

Accepted: 2025-11-05

Published online: 2026-
01-03

Keywords:

Social capital, Capacity building, Rural development, Social network analysis, Bakhzar County

ABSTRACT

Purposes- Social capital, as a set of networks, norms, and social trust, is considered a key factor in the formation of social cohesion and sustainability. One of its less studied dimensions is extra-group social capital, which refers to the links and connections between different social groups and can pave the way for cooperation, exchange of resources, and reduction of social conflicts. The importance of this type of social capital is especially important in local communities where cultural, ethnic, or livelihood diversity is high, as it provides the capacity to build intergroup solidarity. On the other hand, building the capacity of local communities as a social and participatory process creates a suitable platform for promoting extragroup social capital. This capacity building not only seeks to empower individuals and groups, but also creates mechanisms for developing mutual relationships and strengthening collective cooperation. In recent years, anthropological and sociological studies have repeatedly emphasized the need to pay attention to indigenous capacity-building mechanisms for sustainable social development. Despite the importance of the topic, few studies have examined the dynamics of outgroup social capital with an emphasis on capacity building. Therefore, the present study attempts to evaluate the dimensions and functions of outgroup social capital in the context of local communities by employing a mixed research approach (qualitative and quantitative).

Methodology- This study, using a sociometric approach and using the social network analysis method, examines the structure of relationships between local actors at both macro and micro levels in Bakherz County and in the context of the development plan and the progress of rural systems. The statistical population of the study includes local organizations in 6 villages of the aforementioned county, including the villages of Nosrat Abad, Qaleh-e-No Shamlu, Shahid Beheshti, Eshtivan, Erzeh, and Abineh. The statistical population of this study is 18 people, each local organization includes three people from the same village who have more interactions with people outside their village than other residents and are considered more influential people. The main data collection tool was a network analysis questionnaire that was completed through face-to-face interviews and direct observation. To ensure the face and semantic validity of the questionnaire, the opinions of professors and experts at the University of Tehran were received and necessary amendments were made. The reliability of the questionnaire was determined by calculating Cronbach's alpha coefficient, which was equal to 0.82 and was confirmed. Social capital was measured based on two key components of trust and participation, which were measured using a Likert scale (from very low to very high). In this process, three thought leaders (the most influential people in each village) are identified from each village and participate in the framework of an out-group organization in line with the aforementioned goals.

Findings- The findings show that after the participatory intervention of the Abadani and Progress of Rural Systems Plan, macro-network indicators such as density, bidirectionality, transportability, and average geodesic distance have significantly improved in both the trust and participation networks. Also, at the micro level, the increase in the dispersion of input, output, betweenness, and proximity centralities indicates a redistribution of network power, promotion of relational justice, and improvement of access of actors to each other. These changes indicate increased cohesion, facilitation of inter-village communication, and strengthening of out-group social capital in the social network structure. From a theoretical perspective, this research contributes to the enrichment of the literature on social capital and social innovation in rural contexts by emphasizing the role of outgroup networks consisting of opinion leaders in rural areas.

Conclusion- The findings of this study show that extra-group social capital in local communities is a dynamic and multidimensional phenomenon that can be strengthened or weakened under the influence of local capacity building. Strengthening mutual trust, expanding communication networks between social groups, and increasing collective participation are among the most important outcomes of capacity building in this area. The results also indicate that exogenous social capital will be sustainable and have a positive function when it is based on the lived experiences and indigenous mechanisms of the local community. Accordingly, capacity building is not simply a technical or organizational process, but rather a socio-cultural process that, given the local context, can pave the way for sustainable social cohesion and development. Therefore, the attention of policymakers and planners to the local dimensions of capacity building and its role in strengthening extra-group social capital can be a way to improve the quality of life and reduce social gaps in local communities.

Cite this article: Ghorbani, M. , Pendar, M. , Akbari, M. R. , Tashtari, F. and Avazpour, L. (2026). The Dynamics of Outgroup Social Capital in Local Communities: A Capacity-Building Approach and Integration of Qualitative and Quantitative Findings. *Iranian Journal of Anthropological Research*, 15(2), 20-37. doi: [10.22059/ijar.2025.403005.459939](https://doi.org/10.22059/ijar.2025.403005.459939)

پویایی سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در جوامع محلی:

رویکردی مبتنی بر ظرفیت‌سازی و تلفیق یافته‌های کیفی و کمی

مهدی قربانی^۱ | مهدی پندار^{۲*} | محمدرضا اکبری^۳ | فرزانه تشری^۴ | لیلا عوض پور^۵

۱. استاد، گروه احیاء مناطق خشک و کوهستانی، دانشکده منابع طبیعی، دانشکده‌گان کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران. رایانامه: mehghorbani@ut.ac.ir

۲. دانشیار، گروه اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشکده‌گان کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران. (نویسنده مسئول) رایانامه: mpendar@ut.ac.ir

۳. دانش آموخته دکتری، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشکده‌گان کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران. رایانامه: mrakbari@ut.ac.ir

۴. دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه سیاست‌گذاری منابع طبیعی، دانشکده منابع طبیعی، دانشکده‌گان کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران. رایانامه: farzane.tashtari@ut.ac.ir

۵. استادیار، گروه حکمرانی آب، کشاورزی و محیط زیست، دانشکده حکمرانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: leila.avazpour@ut.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

هدف: سرمایه اجتماعی به‌عنوان مجموعه‌ای از شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد اجتماعی، از عوامل کلیدی در شکل‌گیری انسجام و پایداری اجتماعی به‌شمار می‌رود. با کمتر مطالعه‌شده آن، سرمایه اجتماعی برون‌گروهی است که ناظر بر پیوندها و ارتباطات میان گروه‌های اجتماعی متفاوت بوده و می‌تواند زمینه‌ساز همکاری، تبادل کاهش تعارض‌های اجتماعی گردد. اهمیت این نوع سرمایه اجتماعی به‌ویژه در جوامع محلی، که تنوع فرهنگی، قومی یا معیشتی در آن‌ها بالاست، دوچندان می‌گردد. ظرفیت ایجاد همبستگی بین‌گروهی را فراهم می‌سازد و با گسترش پیوندهای اعتماد و همکاری، بستر تحقق عدالت ارتباطی را فراهم می‌سازد و امکان توزیع فرصت‌های ارتباطی و دسترسی به منابع را در جامعه ایجاد می‌کند. از سوی دیگر، ظرفیت‌سازی جوامع محلی به‌مثابه فرآیندی اجتماعی و مشارکتی، بستر مناسبی برای سرمایه اجتماعی برون‌گروهی ایجاد می‌کند. این ظرفیت‌سازی نه‌تنها توانمندسازی افراد و گروه‌ها را دنبال می‌کند، بلکه سازوکارهایی برای توسعه روابط متقابل همکاری‌های جمعی به وجود می‌آورد. در سال‌های اخیر، مطالعات انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی بارها بر ضرورت توجه به سازوکارهای بومی ظرفیت‌سازی برای توسعه اجتماعی تأکید داشته‌اند. با وجود اهمیت موضوع، پژوهش‌های اندکی به بررسی پویایی سرمایه اجتماعی برون‌گروهی با تأکید بر ظرفیت‌سازی پرداخته‌اند. پژوهش حاضر تلاش می‌کند با به‌کارگیری رویکرد تحقیق آمیخته (کیفی و کمی)، ابعاد و کارکردهای سرمایه اجتماعی برون‌گروهی را در بستر جوامع محلی مورد بررسی قرار دهد.

روش: این پژوهش با رویکرد جامعه‌سنجی و بهره‌گیری از روش تحلیل شبکه اجتماعی به بررسی ساختار روابط بین کنشگران محلی در دو سطح کلان و خرد در باخزر و در بستر طرح آبادانی و پیشرفت منظومه‌های روستایی، می‌پردازد. جامعه آماری پژوهش شامل شکل‌های محلی در ۶ روستای شهرستان مذکور، از جمله نصرت‌آباد، قلعه‌نو شاملو، شهید بهشتی، اشتیوان، ارزنه و آینه است. جامعه آماری این پژوهش ۱۸ نفر است که هر تشکیل محلی شامل سه نفر از افراد همان روستا به نسبت سایر ساکنین روستا تعاملات بیشتری با خارج از روستای خود دارند و افراد تأثیرگذارتری به حساب می‌آیند. ابزار اصلی جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه تحلیل بود که از طریق مصاحبه حضوری و مشاهده مستقیم تکمیل شد. برای اطمینان از روایی صوری و معنایی پرسشنامه، نظرات اساتید و صاحب‌نظران دانشگاه تهران اصلاحات لازم اعمال شد. پایایی پرسشنامه با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ انجام شد که برابر با ۰/۸۲ بوده و مورد تأیید قرار گرفت. سنجش سرمایه اجتماعی بر مؤلفه کلیدی اعتماد و مشارکت انجام شد، که با استفاده از مقیاس لیکرت (از خیلی کم تا خیلی زیاد) اندازه‌گیری شدند. در این فرآیند از هر روستا سه نفر از راه (تأثیرگذارترین افراد هر روستا) شناسایی و در چارچوب شکل برون‌گروهی در راستای اهداف مذکور طرح مشارکت می‌کنند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد که پس از مداخله مشارکتی طرح آبادانی و پیشرفت منظومه‌های روستایی، شاخص‌های کلان شبکه نظیر تراکم، دوسویگی، انتقا میانگین فاصله ژئودزیک در هر دو شبکه اعتماد و مشارکت به‌طور معناداری بهبود یافته‌اند. همچنین در سطح خرد، افزایش پراکندگی مرکزیت‌های ورودی، خروج و مجاورت، نشان‌دهنده بازتوزیع قدرت شبکه‌ای، ارتقاء عدالت ارتباطی و بهبود دسترسی کنشگران به یکدیگر است. این تغییرات حاکی از افزایش انسجام، تسهیل میان‌روستایی و تقویت سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در ساختار شبکه اجتماعی است. از منظر نظری، این پژوهش با تأکید بر نقش شبکه‌های برون‌گروهی متشکل افکار مناطق روستایی، به غنای ادبیات سرمایه اجتماعی و نوآوری اجتماعی در بافت‌های روستایی یاری می‌رساند.

نتیجه‌گیری: یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در جوامع محلی پدیده‌ای پویا و چندبعدی است که تحت تأثیر ظرفیت‌سازی می‌تواند تقویت یا تضعیف شود. تقویت اعتماد متقابل، گسترش شبکه‌های ارتباطی میان گروه‌های اجتماعی و افزایش مشارکت جمعی از مهم‌ترین پیامدهای ظرفیت‌سازی محلی است. نتایج همچنین بیانگر آن است که سرمایه اجتماعی برون‌گروهی زمانی پایدار و کارکرد مثبت خواهد داشت که بر بستر تجربه‌های زیسته و سبک بومی جامعه محلی استوار باشد. بر این اساس، ظرفیت‌سازی صرفاً یک فرآیند فنی یا سازمانی نیست، بلکه فرآیندی فرهنگی-اجتماعی است که با توجه به زمینه‌ها می‌تواند زمینه‌ساز انسجام و توسعه اجتماعی پایدار گردد. بنابراین، توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان به ابعاد بومی ظرفیت‌سازی و نقش آن در تقویت سرمایه اجتماعی برون‌گروهی می‌تواند راهگشای ارتقای کیفیت زندگی و کاهش شکاف‌های اجتماعی در جوامع محلی باشد.

استناددهی: قربانی، مهدی، پندار، مهدی، اکبری، محمدرضا، تشری، فرزانه و عوض پور، لیلا. (۱۴۰۴). پویایی سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در جوامع محلی:

رویکردی مبتنی بر ظرفیت‌سازی و تلفیق یافته‌های کیفی و کمی. پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، ۱۵ (۲)، ۳۷-۲۰.

doi: [10.22059/ijar.2025.403005.459939](https://doi.org/10.22059/ijar.2025.403005.459939)

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران. © نویسندگان.

مقدمه

در دهه‌های اخیر، سرمایه اجتماعی به‌عنوان یکی از مولفه‌های بنیادین در فرآیند توسعه پایدار و مشارکتی در نواحی روستایی، به طور فزاینده‌ای مورد توجه بسیاری از پژوهشگران، تصمیم‌سازان و سیاست‌گذاران قرار گرفته است (وولکوک، ۲۰۱۸). سرمایه اجتماعی به مجموعه‌ای از هنجارهای اجتماعی، پیوندهای تعاملی و اعتماد متقابل میان اعضای یک جامعه اطلاق می‌شود که زمینه‌ساز تسهیل همکاری و کنش جمعی است. این سرمایه، به‌ویژه در جوامع روستایی که دارای ساختارهای اجتماعی خویشاوندی قوی‌تری و ارتباطات چهره‌به‌چهره هستند، از اهمیت دوچندان برخوردار است (پریتی، ۲۰۱۹). سرمایه اجتماعی همچنین از ارکان اساسی در ارتقای کیفیت حکمرانی محلی و تقویت تاب‌آوری جوامع روستایی است (قربانی و همکاران، ۱۳۹۶). این سرمایه به‌مثابه منبعی غیرمادی اما اثرگذار، توان جوامع محلی را برای مواجهه مؤثر با چالش‌ها و بهره‌برداری از فرصت‌ها ارتقا می‌بخشد (گرکانی و همکاران، ۱۴۰۴).

نقش سرمایه اجتماعی در تحقق حکمرانی مشارکتی و توسعه پایدار نواحی روستایی از طریق تقویت تعاملات بین‌ذینفعان و شبکه‌سازی نهادی روزه‌روز پررنگ‌تر می‌شود. در این میان، سرمایه اجتماعی به‌عنوان بستر تسهیل‌کننده روابط افقی و عمودی میان سازمان‌ها، نهادهای محلی و جوامع روستایی، امکان‌پذیری فرآیندهای مشارکتی در مدیریت منابع را افزایش می‌دهد (گو و همکاران، ۲۰۱۳). ساختارهای مشارکتی مبتنی بر اعتماد، همکاری و مسئولیت‌پذیری جمعی، بستر مناسبی برای ارتقای کیفیت تصمیم‌گیری محلی و تحقق حکمرانی چندسطحی فراهم می‌سازد. چنین ساختاری، از طریق شبکه‌سازی مؤثر و ارتباطات بین‌سازمانی، می‌تواند به توزیع متوازن منابع، کاهش تعارضات و هم‌افزایی عملکردی میان ذینفعان منجر شود.

در جوامع محلی که اغلب با تنوع فرهنگی، قومی و معیشتی مواجه‌اند، سرمایه اجتماعی برون‌گرومی می‌تواند عاملی مهم برای همگرایی و همکاری متقابل باشد. در این میان، ظرفیت‌سازی محلی به‌عنوان فرایندی اجتماعی-مشارکتی، نقش تعیین‌کننده‌ای در تقویت این نوع سرمایه اجتماعی ایفا می‌کند؛ چراکه موجب توانمندسازی افراد و گروه‌ها و گسترش سازوکارهای همکاری در سطح بین‌گرومی می‌شود (مولگان، ۲۰۱۹).

با توجه به نقش اساسی سرمایه اجتماعی در تسهیل همکاری، دسترسی به منابع و ارتقای تاب‌آوری جوامع، با این حال، بخش عمده‌ای از پژوهش‌ها تاکنون بر سرمایه اجتماعی درون‌گرومی متمرکز بوده و ابعاد برون‌گرومی آن کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در بسیاری از جوامع محلی، محدود بودن تعاملات با نهادها، بازارها و شبکه‌های بیرونی موجب کاهش فرصت‌های توسعه و تضعیف توان چانه‌زنی می‌شود. از سوی دیگر، عدالت ارتباطی - به معنای توزیع عادلانه دسترسی به روابط و منابع شبکه‌ای از مفاهیم کلیدی است که تاکنون کمتر در چارچوب تجربی مورد سنجش قرار گرفته است. این خلأ علمی و عملی ضرورت بررسی دقیق‌تر پویایی سرمایه اجتماعی برون‌گرومی را آشکار می‌سازد. در این راستا، ظرفیت‌سازی می‌تواند به‌عنوان مداخله‌ای مؤثر در تقویت پیوندهای برون‌محلی عمل کند و تغییرات ساختاری در شبکه‌های اجتماعی را رقم بزند. بر این اساس، پرسش اصلی پژوهش آن است که ظرفیت‌سازی چگونه بر پویایی سرمایه اجتماعی برون‌گرومی و تحقق عدالت ارتباطی در جوامع محلی تأثیر می‌گذارد.

¹ Woolcock, 2018

² Pretty, 2019

³ Go et al., 2013

⁴ Mulgan, 2019

ادبیات و پیشینه پژوهش

مطالعات داخلی نیز به اهمیت روزافزون تحلیل شبکه‌های اجتماعی و سازمانی در تقویت رویکردهای مشارکتی در مدیریت منابع طبیعی اشاره دارند. برای نمونه، بررسی‌های صورت گرفته در دشت ابهر نشان می‌دهد که هرچه ارتباطات نهادی و تراکم شبکه‌های بین‌سازمانی بیشتر باشد، قابلیت نهادهای محلی برای ایفای نقش در تصمیم‌سازی و اجرای مشارکتی افزایش می‌یابد (عین‌لو و همکاران، ۱۴۰۱). به‌طور مشابه، پژوهش شاکری و همکاران (۱۴۰۰) نیز بر این نکته تأکید دارد که شبکه‌های سازمانی قوی و متنوع، از طریق ارتقای اعتماد متقابل و تقویت پیوندهای بین‌نهادی، ظرفیت حکمرانی مشارکتی در برنامه‌ریزی سرزمین را افزایش می‌دهند. همچنین در سطح خرد، سرمایه اجتماعی در جوامع روستایی با تقویت انسجام درونی، مشارکت‌پذیری و حس تعلق، زمینه‌های پایداری اجتماعی و اقتصادی را فراهم می‌سازد (سلمانی‌محمد و همکاران، ۱۳۹۰؛ امیرانتخابی و همکاران، ۱۳۹۶). در این میان، تشکل‌های محلی و کنشگران کلیدی، به‌عنوان گره‌های اصلی شبکه‌های اجتماعی، نقش مهمی در تسهیل جریان اطلاعات، مدیریت تعارضات و ارتقای مشارکت ایفا می‌کنند (درویشی و همکاران، ۱۴۰۱).

در بستر جوامع روستایی ایران، سرمایه اجتماعی را می‌توان در دو سطح متمایز درون‌گروهی و برون‌گروهی طبقه‌بندی کرد. سرمایه اجتماعی درون‌گروهی به پیوندها و تعاملات میان اعضای یک جامعه محلی اطلاق می‌شود که معمولاً بر پایه روابط خویشاوندی، هم‌محلی بودن، و تعاملات چهره‌به‌چهره شکل می‌گیرد. این نوع سرمایه، زمینه‌ساز انسجام اجتماعی، اعتماد متقابل، و کنش جمعی درون جامعه روستایی است و نقش مهمی در حفظ همبستگی اجتماعی و اجرای برنامه‌های محلی ایفا می‌کند (امیرانتخابی و همکاران، ۱۳۹۶). در مقابل، سرمایه اجتماعی برون‌گروهی به روابط، اعتماد و همکاری میان کنشگران یک روستا با نهادهای بیرونی نظیر روستاهای هم‌جوار، نهادهای دولتی، سازمان‌های غیردولتی و سایر بازیگران فرامنطقه‌ای اشاره دارد. این نوع سرمایه اجتماعی با ایجاد پل‌هایی ارتباطی میان جوامع محلی و نهادهای فراگیر، نقش کلیدی در انتقال منابع، اطلاعات و فرصت‌های توسعه‌ای ایفا می‌کند (قربانی و همکاران، ۱۴۰۳).

مطالعات انجام‌شده در ایران، تمرکز بیشتری بر تحلیل و تقویت سرمایه اجتماعی درون‌گروهی داشته‌اند، در حالی که ابعاد برون‌گروهی آن، به‌ویژه در ارتباط با نهادهای حاکمیتی و بین‌روستایی، کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند (درویشی و همکاران، ۱۴۰۱؛ شاکری و همکاران، ۱۴۰۰). این در حالی است که شکل‌گیری پیوندهای برون‌گروهی مؤثر، می‌تواند ظرفیت‌های کنش جمعی را گسترش داده و زمینه حکمرانی مشارکتی و چندسطحی را در نواحی روستایی فراهم سازد (گو و همکاران، ۲۰۱۳؛ مولگان، ۲۰۱۹). در این راستا، پژوهش قربانی و همکاران (۱۳۹۶) در شهرستان ریگان نشان می‌دهد که تقویت سرمایه اجتماعی برون‌گروهی، از طریق رویکردهای اجتماع‌محور، می‌تواند به کاهش مطروودیت اجتماعی، افزایش تعاملات افقی و عمودی، و ارتقای احساس تعلق در میان گروه‌های به‌حاشیه‌رانده‌شده منجر شود.

ارتقای سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در مناطق روستایی، نه تنها ابزاری برای گسترش ارتباط میان روستاها، بلکه پیش‌نیازی اساسی برای دستیابی به حکمرانی مشارکتی، افزایش تاب‌آوری اجتماعی و مدیریت بهینه منابع طبیعی به شمار می‌آید (قربانی و همکاران، ۲۰۲۵؛ شریعتی‌نیا و همکاران، ۲۰۲۵). با این حال، تحقق این هدف در گرو شناسایی موانع نهادی، بهبود زیرساخت‌های ارتباطی و تقویت مهارت‌های نرم در میان کنشگران محلی است. یافته‌های برخی مطالعات داخلی حاکی از آن است که نبود

¹ Ghorbani et al., 2025

² Shariatyniya et al., 2025

مهارت‌های ارتباطی، ضعف اعتماد به نهادهای رسمی، و فقدان ساختارهای هماهنگ‌کننده در سطح منطقه‌ای، از مهم‌ترین موانع گسترش سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در ایران به شمار می‌روند (کورکی‌نژاد و ژاله، ۱۴۰۱؛ خسروی‌پور و خسروی‌پور، ۱۴۰۱). بر این اساس، تقویت این نوع سرمایه اجتماعی نیازمند ظرفیت‌سازی هدفمند از طریق آموزش، تسهیل یادگیری اجتماعی، ایجاد فضاهای تعاملی بین‌روستایی، و توسعه نوآوری اجتماعی است (مولگان، ۲۰۱۹؛ قربانی و آزادی، ۲۰۲۱). در همین راستا، طرح آبادانی و پیشرفت منظومه‌های روستایی به‌عنوان یکی از اقدامات مهم سیاستی کشور، با هدف هماهنگ‌سازی برنامه‌های توسعه در قالب خوشه‌ای از روستاهای هم‌جوار و گسترش تعاملات بین آن‌ها طراحی شده است (گرکانی و همکاران، ۱۴۰۴). این طرح توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و با همکاری پژوهشکده سوانح طبیعی در مناطق مختلف کشور و با اهداف توانمندسازی و ظرفیت‌سازی جوامع محلی، تأمین معیشت پایدار و فقرزدایی، آبادانی و پیشرفت پایدار، جامع نگر، دانش محور، مشارکتی و تاب آور در مقابله با ریسک‌های محیطی در حال انجام می‌باشد. این طرح با شناسایی ظرفیت‌های انسانی و نهادی موجود، ایجاد ارتباطات افقی میان روستاها، و پیوند دادن آن‌ها با نهادهای حمایتی فرادست، زمینه‌ساز مشارکت فعال‌تر روستاها در فرآیند توسعه شده است (قربانی و همکاران، ۲۰۲۴؛ افخمی و همکاران، ۱۴۰۴).

همچنین در قالب این طرح، تلاش شده است تا افراد کلیدی در جوامع روستایی شامل رهبران محلی، اعضای شوراها و فعالان اجتماعی از طریق آموزش و توانمندسازی، نقش مؤثرتری در ایجاد و تقویت ارتباطات برون‌گروهی، به‌ویژه با سایر روستاهای منطقه ایفا کنند (گرکانی و همکاران، ۱۴۰۴). تقویت این پیوندها می‌تواند به شکل‌گیری شبکه‌های همکاری پایدار و بهبود سرمایه اجتماعی پیوندی^۳ میان روستاها منجر شود؛ شبکه‌هایی که اعتماد متقابل، تبادل اطلاعات و اشتراک منابع را افزایش داده و در نهایت به توسعه سرمایه اجتماعی منجر خواهند شد. این فرآیند، شرایط لازم برای مواجهه جمعی با چالش‌های مشترک را فراهم ساخته و زمینه را برای مشارکت مؤثرتر فراهم می‌کند (قربانی و همکاران، ۲۰۱۲؛ مقفلی و همکاران، ۲۰۲۳؛ قربانی و همکاران، ۱۳۹۵).

در بررسی منابع داخلی و خارجی، مطالعات متعددی نقش مهم سرمایه اجتماعی برون‌گروهی را در تقویت مدیریت اجتماع‌محور و توسعه جوامع روستایی نشان داده‌اند. قربانی و همکاران (۱۳۹۶) نیز با ارزیابی خصوصیات ساختاری سرمایه اجتماعی در روستای علی‌آباد هشتصدمتری و بررسی ارتباطات اعتماد و مشارکت قبل و بعد از اجرای پروژه توانمندسازی جوامع محلی، افزایش میزان سرمایه اجتماعی و نهادینه شدن و پایداری روابط را نشان داده‌اند که زمینه‌ساز موفقیت فعالیت‌های مدیریت اجتماع‌محور شده است. همچنین، در همین راستا، استعلاجی و همکاران (۱۳۹۶) با تحلیل شبکه در روستاهای استان کرمان، افزایش قابل توجه سرمایه اجتماعی برون‌گروهی و بهبود اعتماد و همکاری میان سران روستاها پس از اجرای پروژه مدیریت اجتماع‌محور را گزارش کرده‌اند. مطالعه جین و لی^۶ (۲۰۱۳) تأثیر مثبت سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و برون‌گروهی بر ظرفیت حل مسائل جامعه در مناطق روستایی کره جنوبی را تأیید کرده و نقش هنجارهای تعامل، اعتماد و عمل متقابل را برجسته ساخته است. مطالعه اگر و یینسن^۷ (۲۰۱۵) نشان می‌دهد که ابتکارات محلی می‌توانند در نواحی محروم به‌واسطه تقویت پیوند میان شبکه‌های محلی و نهادهای قدرت بیرونی، به

¹ Ghorbani & Azadi, 2021

² Ghorbani et al., 2024

³ Bridging Social Capital

⁴ Ghorbani et al., 2012;

⁵ Moghfeli et al., 2023

⁶ Jin & Lee, 2013

⁷ Agger & Jensen, 2015

توسعه سرمایه اجتماعی برون‌گروهی کمک کنند. آن‌ها بر اساس شواهد تجربی از دانمارک تأکید می‌کنند که سطح موجود سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در یک منطقه، بر ظرفیت ایجاد سرمایه اجتماعی پیوندی^۱ تأثیرگذار است. سلمان و همکاران^۲ (۲۰۲۱) با بررسی سامانه معیشتی عشایر در اندونزی، اهمیت تلفیق سه نوع سرمایه اجتماعی (درون‌گروهی، برون‌گروهی و پیوندی) را در مواجهه با بحران‌های بیرونی مانند همه‌گیری کووید-۱۹ نشان داده‌اند. همچنین، برانتو و همکاران^۳ (۲۰۲۵) در مطالعه‌ای کیفی در غنا، نقش سرمایه اجتماعی برون‌گروهی شامل منابع مالی، پیوندهای سیاسی و روابط فراتر از حلقه‌های سنتی را در موفقیت زنان در انتخابات شوراهای محلی برجسته کرده‌اند.

با توجه به این پیشینه، مقاله حاضر مسیر تقویت سرمایه اجتماعی برون‌گروهی را از طریق آموزش و توانمندسازی افراد کلیدی در جوامع روستایی پی می‌گیرد و با تمرکز بر تحلیل شبکه‌های ارتباطی میان روستاها، به بررسی تأثیر این ارتباطات بر توسعه مدیریت اجتماع‌محور می‌پردازد. هدف اصلی، تبیین نقش سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در ایجاد شبکه‌های همکاری پایدار و بهبود مشارکت جمعی در مواجهه با چالش‌های منطقه‌ای است.

در راستای مباحث مطرح‌شده پیرامون اهمیت سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در تقویت حکمرانی مشارکتی و توسعه پایدار روستایی، مطالعه حاضر با تمرکز بر شهرستان باخرز در استان خراسان رضوی، به‌عنوان یکی از پایلوت‌های اجرایی طرح آبادانی و پیشرفت منظومه‌های روستایی، تلاشی برای واکاوی نقش تقویت تعاملات شبکه‌ای میان جوامع محلی بر ارتقاء سرمایه اجتماعی برون‌گروهی است. وجه نوآوری تحقیق حاضر در تمرکز بر سرمایه اجتماعی برون‌گروهی و تبیین عدالت ارتباطی به‌عنوان شاخصی نو در تحلیل شبکه‌های اجتماعی محلی است. همچنین ترکیب روش‌های کیفی و کمی همراه با تحلیل شبکه‌های اجتماعی و ارزیابی تأثیر مداخله ظرفیت‌سازی بر تغییرات ساختاری شبکه، این مطالعه را از سایر پژوهش‌های مشابه متمایز ساخته است.

منطقه مورد مطالعه به‌واسطه برخورداری از پیشینه‌ای غنی در کنش‌های جمعی و ساختارهای نهادی نسبتاً فعال، زمینه‌ای مناسب برای تحلیل نقش ظرفیت‌سازی اجتماعی در ارتقای پیوندهای بین‌روستایی فراهم آورده است. پژوهش حاضر با تمرکز بر شهرستان باخرز، درصدد است این خلأ را برطرف سازد و به این سؤال اصلی پاسخ دهد که «چگونه تقویت تعاملات شبکه‌ای میان جوامع محلی در قالب طرح آبادانی و پیشرفت منظومه‌های روستایی می‌تواند به ارتقای سرمایه اجتماعی برون‌گروهی و بهبود حکمرانی مشارکتی در شهرستان باخرز منجر شود؟»

در ادامه، ویژگی‌های پایلوت مذکور، ابزارهای گردآوری داده و رویکرد تحلیلی پژوهش شرح داده می‌شود. همچنین در بخش یافته‌ها و بحث، نقش ظرفیت‌افزایی کنشگران محلی و تقویت تعاملات بین‌روستایی در ارتقای سرمایه اجتماعی پیوندی و فراهم‌سازی بسترهای حکمرانی چندسطحی مورد بررسی قرار گرفته است.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با رویکرد جامعه‌سنجی^۴ و بهره‌گیری از روش تحلیل شبکه اجتماعی^۵ (SNA) به بررسی ساختار روابط بین کنشگران محلی در شهرستان باخرز می‌پردازد. روش تحلیل شبکه اجتماعی به‌منظور شناسایی الگوهای پیوند، میزان انسجام، و موقعیت

^۱ Linking

^۲ Salman et al., 2021

^۳ Brabtuo et al., 2025

^۴ Sociometric Approach

^۵ Social Network Analysis

اهداف ۱- توانمندسازی و ظرفیت‌سازی جوامع محلی، ۲- تأمین معیشت پایدار و فقرزدایی، ۳- آبادانی و پیشرفت پایدار، جامع نگر، دانش محور، مشارکتی و تاب آور در مقابله با آسیب پذیری ها در حال انجام می‌باشد. قابل ذکر است که این مدل انسان محور، برخوردار از مولفه های جامع نگر، مشارکت مردم، پایداری و برنامه ریزی تعاملی است. برگزاری دوره های آموزشی برای روستاییان، اعطای تسهیلات خرد در غالب صندوق های خرد روستایی در جهت حمایت از مشاغل روستایی، اعطای تسهیلات متوسط در جهت راه اندازی مشاغل روستایی، انجام خدمات مختلف مانند آبرسانی به روستاها، بازسازی مدارس و غیره، مجموعه فعالیت های صورت گرفته در طرح مذکور می باشد.

شیوه گردآوری داده ها

جامعه آماری پژوهش شامل تشکل‌های محلی در ۶ روستای شهرستان مذکور، از جمله روستاهای نصرت‌آباد، قلعه‌نو شاملو، شهید بهشتی، اشتیوان، ارزنه و آینه است. جامعه آماری این پژوهش ۱۸ نفر است که هرتشکل محلی شامل سه نفر از افراد همان روستا است که به نسبت سایر ساکنین روستا تعاملات بیشتری با خارج از روستای خود دارند و افراد تاثیرگذارتری به حساب می‌آیند. ارتباطات برون‌گروهی این ۳ نفر در قالب یک تشکل محلی برای آن روستا بررسی شده است. بر اساس داده‌ها، افراد به شش تشکل محلی (هر یک روستا متشکل از سه نفر) تقسیم شدند. ابزار اصلی جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه تحلیل شبکه‌ای بود که از طریق مصاحبه حضوری و مشاهده مستقیم تکمیل شد. برای اطمینان از روایی صوری و معنایی پرسشنامه، نظرات اساتید و صاحب‌نظران دانشگاه تهران دریافت و اصلاحات لازم اعمال شد. پایایی پرسشنامه با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ انجام شد که برابر با ۰/۸۲ بوده و مورد تأیید قرار گرفت. سنجش سرمایه اجتماعی بر اساس دو مؤلفه کلیدی اعتماد و مشارکت انجام شد، که با استفاده از مقیاس لیکرت (از خیلی کم تا خیلی زیاد) اندازه‌گیری شدند. سؤالات محوری پژوهش شامل میزان اعتماد و مشارکت بین اعضای هرتشکل محلی با سایر تشکل‌های محلی در روستاهای هم‌جوار بود. یکی از اقدامات کلیدی طرح در قالب نوآوری اجتماعی، ایجاد تشکیلات تشکل‌های محلی برون روستایی جهت تصمیم‌گیری و انجام فعالیت‌های مشارکتی بین روستاهای هم‌جوار است. در این فرآیند از هر روستا سه نفر از راهبران افکار (تاثیرگذارترین افراد هر روستا) شناسایی و در چارچوب تشکل برون‌گروهی در راستای اهداف مذکور طرح مشارکت می‌کنند.

کاربرد تحلیل شبکه اجتماعی

در این پژوهش، به‌منظور تحلیل سازوکارهای تعامل و شبکه‌سازی میان کنشگران محلی و بررسی تغییرات سرمایه اجتماعی برون‌گروهی، از روش تحلیل شبکه اجتماعی استفاده شده است. این روش امکان شناسایی الگوهای ارتباطی، میزان انسجام، جایگاه کنشگران کلیدی و کیفیت تعاملات اجتماعی را پیش و پس از مداخله فراهم می‌کند.

در سطح کلان شبکه، شاخص‌هایی مانند تراکم، تمرکز، دوسویگی، انتقال‌یافتگی و میانگین فاصله ژئودزیک برای ارزیابی ساختار کلی روابط و انسجام اجتماعی به‌کار رفته است. در سطح خرد شبکه نیز با شاخص‌های مرکزیت ورودی، خروجی، بینایی، نزدیکی و ضریب تغییرات مرکزیت، نقش و جایگاه افراد در تسهیل یا گسترش ارتباطات شبکه تحلیل شده است. کاربرد این ابزار در پژوهش حاضر کمک می‌کند تا روند تغییر و پویایی شبکه‌های ارتباطی محلی و تأثیر آن بر تقویت سرمایه اجتماعی و مشارکت‌پذیری بهتر شناسایی و تبیین شود.

یافته‌های پژوهش

در این بخش، یافته‌های حاصل از تحلیل شبکه‌های اجتماعی (SNA) در تشکل‌های محلی شهرستان باخرز، با تمرکز بر سرمایه اجتماعی برون‌گروهی (اعتماد و مشارکت) قبل و بعد از اجرای طرح کانون‌های توسعه روستایی، تحلیل و تفسیر می‌شوند. داده‌ها با مشارکت ۱۸ کنشگر (رهبران افکار یا افراد تأثیرگذار در جوامع روستایی مورد مطالعه) در ۶ روستای نصرت‌آباد، قلعه‌نو شاملو، شهید بهشتی، اشتیوان، ارزنه، و آینه جمع‌آوری شده است. هدف این تحلیل، بررسی تأثیر تشکل‌های محلی به عنوان نوآوری اجتماعی بر تقویت سرمایه اجتماعی برون‌گروهی و پیوندی، شناسایی الگوهای شبکه‌ای و ارائه تفسیری علمی از پویایی‌های اجتماعی در راستای نوآوری اجتماعی و توسعه پایدار است.

در جدول (۱)، سنجه‌های سطح کلان شبکه اجتماعی ایجاد شده، به صورت مجزا برای قبل و بعد از اجرای طرح آبادانی و پیشرفت منظومه‌های روستایی در شهرستان باخرز استان خراسان رضوی نشان داده شد. این سنجه‌ها شامل تراکم، تمرکز درجه، دوسویگی، انتقال‌پذیری، و میانگین فاصله ژئودزیک است که نشان‌دهنده ساختار و انسجام شبکه‌اند. تراکم شبکه اعتماد از ۳۵/۴ درصد قبل از اجرای طرح به ۵۹/۴ درصد بعد از اجرای طرح و در شبکه مشارکت از ۳۱/۶ درصد قبل از اجرای طرح به ۶۱/۷ درصد بعد از اجرای طرح افزایش یافته است. این افزایش قابل توجه نشان‌دهنده تقویت ارتباطات بین‌روستایی و افزایش تعاملات بین کنشگران پس از اجرای طرح است که همراستا با پژوهش گروکائی و همکاران (۱۴۰۴) است. همچنین، تراکم بالاتر به معنای شبکه‌ای متراکم‌تر و منسجم‌تر است که می‌تواند تبادل منابع، اطلاعات، و همکاری را تسهیل کند (وولکوک، ۲۰۱۸). این افزایش نشان می‌دهد که پس از اجرای طرح، پیوندهای میان تشکل‌ها و کنشگران محلی به شکل معناداری تقویت شده‌اند. چنین افزایشی به انسجام بیشتر اجتماعی، تعاملات پرشمارتر و سهولت در تبادل منابع و اطلاعات اشاره دارد؛ امری که نشان‌دهنده موفقیت طرح در تقویت سرمایه اجتماعی برون‌گروهی است (کلمن، ۲۰۱۸؛ افخمی و همکاران، ۱۴۰۴). این موفقیت به نوعی زمینه‌سازی ارتقاء حکمرانی محلی و توسعه پایدار در سطح منطقه می‌باشد (قربانی و همکاران، ۱۳۹۶).

تمرکز درجه ورودی و خروجی در شبکه اعتماد و مشارکت پس از طرح کاهش یافته است (مثلاً از ۲۷/۱۶ درصد به ۱۹/۴۴ درصد در ورودی اعتماد). این کاهش نشان‌دهنده توزیع متوازن‌تر نفوذ و اقتدار در شبکه است، که به کاهش وابستگی به تعداد محدودی از کنشگران کلیدی و تقویت مشارکت جمعی منجر شده است.

دوسویگی در شبکه اعتماد از ۲۶/۰۴ درصد به ۴۱/۹۶ درصد و در شبکه مشارکت از ۲۰ درصد به ۴۳/۵۴ درصد افزایش یافته است. این افزایش نشان‌دهنده تقویت روابط متقابل و اعتماد دوجانبه بین کنشگران است، که به پایداری شبکه و افزایش سرمایه اجتماعی پیوندی کمک می‌کند (کلمن، ۲۰۱۸). همچنین، افزایش دوسویگی به ارتقای تعاملات دوطرفه، تقویت اعتماد متقابل و شکل‌گیری کنش‌های جمعی مؤثر اشاره دارد. این شاخص به‌ویژه در شبکه‌های مشارکتی از اهمیت بالایی برخوردار است، زیرا نشان‌دهنده تبدیل روابط یک‌سویه به همکاری‌های پایدار و متقابل میان اعضای شبکه است (هابسون و همکاران، ۲۰۱۸).

انتقال‌پذیری در شبکه اعتماد از ۱۷/۰۷ درصد به ۴۰/۷ درصد و در مشارکت از ۱۵/۸۳ درصد به ۵۴/۳۹ درصد افزایش یافته است. این نشان‌دهنده تشکیل خوشه‌های منسجم‌تر و تعادل بیشتر در روابط شبکه است، که به تقویت همکاری‌های بین‌روستایی منجر می‌شود (کلمن، ۲۰۱۸).

میانگین فاصله ژئودزیک، این شاخص در شبکه اعتماد از ۱/۷۱ به ۱/۴۱ و در مشارکت از ۱/۸۶ به ۱/۲۹ کاهش یافته است. کاهش فاصله ژئودزیک نشان‌دهنده سرعت بالاتر تبادل اطلاعات و اعتماد در شبکه است، که به وحدت و یکپارچگی بیشتر کنشگران کمک می‌کند. همچنین، این ویژگی بیانگر بهبود ارتباطات افقی و افزایش کارآمدی در تبادل مشارکتی در جامعه محلی است.

جدول ۱. سنجه‌های سطح کلان، تشکل‌های محلی شهرستان باخرز (قبل و بعد از اجرای طرح)

میانگین فاصله ژئودزیک	انتقال‌پذیری (%)	دوسویگی (%)	تمرکز درجه (%)		تراکم (%)	شبکه‌ها
			ورودی	خروجی		
۱/۷۱	۱۷/۰۷	۲۶/۰۴	۲۷/۱۶	۲۷/۱۶	۳۵/۴	شبکه اعتماد قبل از اجرای طرح
۱/۴۱	۴۰/۷	۴۱/۹۶	۴۲/۹	۱۹/۴۴	۵۹/۴	شبکه اعتماد بعد از اجرای طرح
۱/۸۶	۱۵/۸۳	۲۰	۳۷/۰۴	۱۹/۴۴	۳۱/۶	شبکه مشارکت قبل از اجرای طرح
۱/۲۹	۵۴/۳۹	۴۳/۵۴	۴۰/۴۳	۱۱/۱۱	۶۱/۷	شبکه مشارکت بعد از اجرای طرح

مقایسه شاخص‌های کلان پیش و پس از اجرای طرح آبادانی در شهرستان باخرز نشان می‌دهد که طرح مذکور در ارتقای سرمایه اجتماعی برون‌گروهی، تقویت پیوندهای شبکه‌ای، افزایش اعتماد و مشارکت و همچنین بهبود ساختار ارتباطی شبکه‌های محلی نقش بسزایی ایفا کرده است. این تحولات حاکی از اثربخشی مداخلات اجتماع‌محور و ضرورت تداوم سیاست‌های تقویت‌کننده پیوندهای شبکه‌ای میان کنشگران محلی است که با پژوهش قربانی و همکاران (۱۳۹۶) هم‌خوانی دارد. در ادامه، در جداول (۲) و (۳) شاخص‌های مرکزیت (درجه ورودی، درجه خروجی، بینابینی، و مجاورت) را برای هر کنشگر در شبکه‌های اعتماد و مشارکت قبل و بعد از طرح نشان داده شده است.

مرکزیت درجه ورودی و خروجی، در شبکه اعتماد قبل از طرح، کنشگرانی مانند Am و Ai دارای مرکزیت درجه خروجی بالا (۰/۶۱۱ و ۰/۵۵۶) بودند، که نشان‌دهنده نفوذ اجتماعی بالای آن‌ها در ایجاد روابط اعتماد است. پس از طرح، کنشگران Ab، Aa، و As مرکزیت درجه خروجی بالایی (۱۰۰ درصد) نشان دادند، که حاکی از توزیع گسترده‌تر نفوذ در شبکه است. در شبکه مشارکت، کنشگران Ae و Ag قبل از طرح مرکزیت درجه ورودی بالایی (۰/۸۸۹) داشتند، اما پس از طرح، توزیع مرکزیت متوازن‌تر شد (مثلاً Aq و Ar با ۱۰۰٪ درجه خروجی). این تغییر ساختاری، نشانه‌ای از تقویت عدالت ارتباطی، افزایش فراگیری شبکه و کاهش تمرکز قدرت اجتماعی در میان تعداد محدودی از کنشگران است (هابسون و همکاران، ۲۰۱۸؛ افخمی و همکاران، ۱۴۰۴). «عدالت ارتباطی» در این پژوهش به مفهوم توزیع عادلانه‌ی دسترسی به جریان‌های اطلاعات، منابع و فرصت‌های شبکه‌ای در سطح جامعه محلی تعریف می‌شود؛ یعنی اینکه چقدر امکان دسترسی، مشارکت و اثرگذاری در شبکه‌های ارتباطی میان اعضا به‌طور یکنواخت و عادلانه پخش شده است.

مرکزیت بینابینی، قبل از طرح، کنشگرانی مانند Ai (۶/۱۴۸) و Ar (۵/۱۶۸) در شبکه اعتماد و مشارکت نقش واسطه‌گری قوی داشتند. پس از طرح، این نقش در شبکه اعتماد به کنشگران As و Ap (۱/۷۴۱ و ۱/۵۷۳) و در مشارکت به کنشگران Ak، Al، و Am (۱/۵۰۵) منتقل شد. این تغییر نشان‌دهنده بازتوزیع قدرت کنترلی در شبکه است. این بازتوزیع در مرکزیت بینابینی، حاکی از افزایش افقی شدن روابط، کاهش وابستگی به واسطه‌های خاص و ارتقای عدالت شبکه‌ای در مدیریت تعاملات محلی است (کلمن، ۲۰۱۸؛ هابسون و همکاران، ۲۰۲۱؛ افخمی و همکاران، ۱۴۰۴). چنین تحولی می‌تواند به کاهش آسیب‌پذیری شبکه در برابر گره‌های بحرانی و افزایش تاب‌آوری ارتباطی در فرآیندهای مشارکتی منجر شود. مرکزیت مجاورت در شبکه اعتماد پس از طرح

به‌طور کلی افزایش یافت (مثلاً Aa و Ab به ۱۰۰ درصد)، که نشان‌دهنده دسترسی بهتر کنشگران به یکدیگر و تقویت ارتباطات بین‌روستایی است. در شبکه مشارکت، این شاخص نیز بهبود یافت (مثلاً Ap و Aq به ۱۰۰ درصد)، که به افزایش یکپارچگی شبکه اشاره دارد. این امر حاکی از افزایش یکپارچگی، سرعت تبادل اطلاعات و هم‌افزایی در تصمیم‌گیری‌های مشارکتی میان روستاهای منطقه می‌باشد. در مجموع، ارتقای این شاخص پس از مداخله، می‌تواند دلالت بر توانمندسازی شبکه در جهت تسهیل تعاملات و همکاری‌های پایدار داشته باشد (هابسون و همکاران، ۲۰۲۱).

جدول ۲. سنجه‌های سطح خرد شبکه اعتماد قبل و بعد از اجرای طرح در شهرستان باخرز

کنشگر	قبل از اجرای طرح				بعد از اجرای طرح			
	مرکزیت درجه ورودی	مرکزیت درجه خروجی	مرکزیت بینابینی	مرکزیت مجاورت	مرکزیت درجه ورودی	مرکزیت درجه خروجی	مرکزیت بینابینی	مرکزیت مجاورت
Aa	۰/۲۲۲	۰/۱۱۱	۰/۲۴	۵۸/۰۶۵	۷۷/۷۷۸	۱۰۰	۱/۷۴۱	۱۰۰
Ab	۰/۶۱۱	۰/۳۳۳	۴/۲۱۶	۷۸/۲۶۱	۷۷/۷۷۸	۱۰۰	۱/۷۴۱	۱۰۰
Ac	۰/۴۴۴	۰/۲۷۸	۱/۶۱۳	۶۹/۲۳۱	۷۷/۷۷۸	۱۶/۶۶۷	۰/۵۸۸	۸۱/۸۱۸
Ad	۰/۳۸۹	۰/۴۴۴	۲/۳۳۸	۷۲	۷۷/۷۷۸	۵۰	۱/۴۳۲	۹۴/۷۳۷
Ae	۰/۵	۰/۴۴۴	۲/۵۱۷	۷۵	۷۲/۲۲۲	۱۰۰	۱/۷۴۱	۱۰۰
Af	۰/۳۳۳	۰/۲۲۲	۰/۹۴	۶۴/۲۸۶	۶۶/۶۶۷	۶۱/۱۱۱	۰/۸۷۳	۸۵/۷۱۴
Ag	۰/۲۲۲	۰/۲۷۸	۰/۷۶۱	۶۲/۰۶۹	۶۶/۶۶۷	۵/۵۵۶	۰/۲۷۳	۷۵
Ah	۰/۵	۰/۳۸۹	۲/۲۰۵	۷۵	۵۵/۵۵۶	۵۰	۰/۶۴۲	۸۱/۸۱۸
Ai	۰/۳۸۹	۰/۵۵۶	۶/۱۴۸	۷۸/۲۶۱	۵۰	۸۳/۳۳۳	۱/۴۰۸	۹۴/۷۳۷
Aj	۰/۱۱۱	۰/۱۶۷	۰	۵۲/۹۴۱	۵۵/۵۵۶	۴۴/۴۴۴	۰/۵۳۲	۷۸/۲۶۱
Ak	۰/۱۶۷	۰/۴۴۴	۱/۶۹۹	۷۲	۵۰	۷۲/۲۲۲	۱/۱۷	۹۰
Al	۰/۲۷۸	۰/۵۵۶	۲/۸۵۶	۷۲	۶۱/۱۱۱	۵۵/۵۵۶	۰/۵۱۸	۸۱/۸۱۸
Am	۰/۲۷۸	۰/۶۱۱	۶/۶۴۲	۷۸/۲۶۱	۵۵/۵۵۶	۶۶/۶۶۷	۱/۰۳۵	۹۰
An	۰/۳۸۹	۰/۳۳۳	۲/۵۹۵	۶۹/۲۳۱	۵۰	۲۷/۷۷۸	۰/۲۷۵	۷۵
Ao	۰/۴۴۴	۰/۳۳۳	۳/۱۷۸	۷۲	۵۰	۳۳/۳۳۳	۰/۵۹۲	۷۸/۲۶۱
Ap	۰/۳۸۹	۰/۲۷۸	۳/۱۰۸	۷۲	۵۰	۸۸/۸۸۹	۱/۵۷۳	۹۴/۷۳۷
Aq	۰/۳۳۳	۰/۳۳۳	۲/۶۴۱	۶۹/۲۳۱	۴۴/۴۴۴	۲۷/۷۷۸	۰/۱۰۵	۷۲
Ar	۰/۳۳۳	۰/۳۳۳	۱/۵۵۴	۶۶/۶۶۷	۴۴/۴۴۴	۴۴/۴۴۴	۰/۳۱۸	۷۸/۲۶۱
As	۰/۳۸۹	۰/۲۷۸	۴/۴۲۲	۷۲	۴۴/۴۴۴	۱۰۰	۱/۷۴۱	۱۰۰

در ادامه، سنجه‌های سطح خرد شبکه مشارکت قبل و بعد از اجرای طرح در شهرستان باخرز ارائه شده است (جدول ۳). سنجه مرکزیت درجه ورودی و خروجی در شبکه مشارکت، پیش از اجرای طرح، نشان از تمرکز قدرت ارتباطی در میان تعداد محدودی از کنشگران داشت. برای نمونه، کنشگر Ae با مرکزیت درجه ورودی ۳۸/۸۸۹ و خروجی ۶۶/۶۶۷ و کنشگر Ag با خروجی ۵۰ و ورودی ۳۸/۸۸۹ در جایگاه بالاتری نسبت به سایرین قرار داشتند. این الگو بیانگر ساختاری نسبتاً متمرکز بود که در آن، چند کنشگر نقش غالب را در فرایندهای مشارکتی ایفا می‌کردند. پس از اجرای طرح، الگوی توزیع مرکزیت به‌طور معناداری تغییر یافته است.

کنشگرانی چون Ag, Ak, Am, Aq, Ar و As، همگی به مرکزیت درجه خروجی ۱۰۰ دست یافته‌اند و در عین حال دارای ورودی‌هایی در بازه ۵۵/۵۵۶ تا ۶۶/۶۶۷ هستند. این تحول نشان‌دهنده توزیع متوازن‌تر فرصت‌های مشارکتی، افزایش فراگیری شبکه، و کاهش تمرکز قدرت اجتماعی در میان تعداد محدودی از کنشگران است؛ روندی که می‌توان آن را نشانه‌ای از تقویت عدالت ارتباطی و توسعه ظرفیت شبکه‌ای پایدار در جوامع محلی دانست (هابسون و همکاران، ۲۰۲۱؛ افخمی و همکاران، ۱۴۰۴).

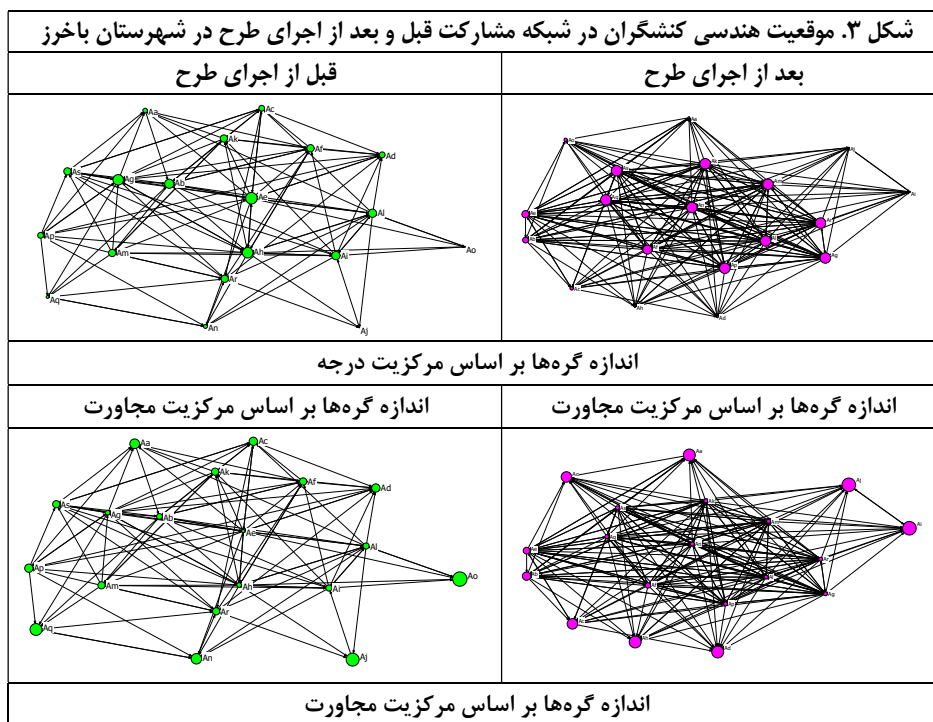
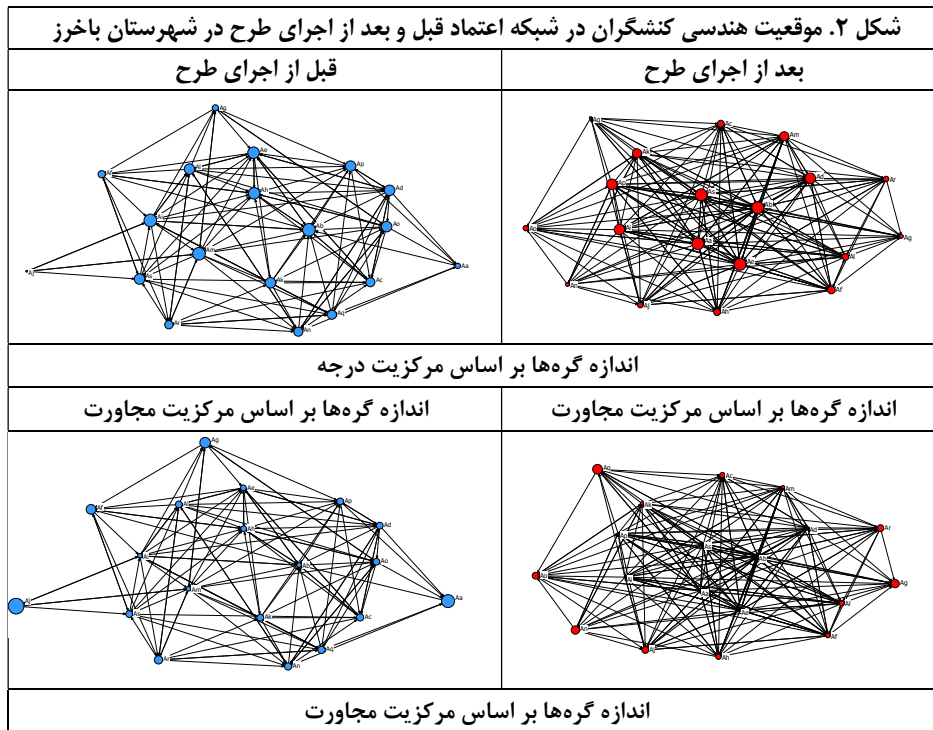
سنخه مرکزیت بینابینی نیز در پی اجرای طرح، دگرگونی قابل توجهی را تجربه کرده است. در وضعیت پیش از طرح، کنشگرانی مانند Ae (۶/۷۵۳)، Ah (۷/۳۲۸) و Ar (۵/۱۶۸) در نقش واسطه‌های کلیدی شبکه ظاهر شده بودند که نشان‌دهنده وابستگی جریان تعاملات مشارکتی به گره‌های خاص و احتمال آسیب‌پذیری بالای شبکه در صورت حذف یا ضعف آن‌ها بود. با اجرای طرح، این تمرکز واسطه‌گری کاهش یافته و نقش میانجی‌گری به‌طور گسترده‌تری میان کنشگرانی مانند Af, Ak, Al, Am, Ap, Aq, Ar و As با شاخص‌هایی در حدود ۱/۵۰۵ تا ۱/۱۲۱ توزیع شده است. این تحول نشان‌دهنده افقی‌تر شدن روابط، کاهش وابستگی به کنشگران خاص، و ارتقای تاب‌آوری شبکه در برابر گسست‌های احتمالی در فرآیندهای مشارکتی است (کلمن، ۲۰۱۸؛ هابسون و همکاران، ۲۰۲۱؛ افخمی و همکاران، ۱۴۰۴).

سنخه مرکزیت مجاورت نیز، به‌عنوان سنجه‌ای برای ارزیابی دسترسی و پیوستگی ساختاری، پس از مداخله طرح با رشد معناداری همراه بوده است. پیش از اجرای طرح، مقادیر این شاخص در میان بیشتر کنشگران در محدوده‌ای میان ۵۶/۲۵ تا ۸۱/۸۱۸ قرار داشت، که حاکی از محدودیت نسبی در دسترسی شبکه‌ای و ضعف در انسجام ارتباطی بود. اما پس از مداخله، بسیاری از کنشگران (از جمله Ag, Ak, Am, Aq, Ar و As) به سطح ۱۰۰ درصد مرکزیت مجاورت رسیده‌اند. این ارتقاء قابل توجه، دلالت بر افزایش انسجام، تسهیل تبادل اطلاعات، و تقویت ارتباطات درون و بین‌روستایی دارد. چنین تغییری، مبین افزایش یکپارچگی و توان شبکه برای تسهیل تصمیم‌گیری مشارکتی و اجرای اقدامات جمعی است (هابسون و همکاران، ۲۰۲۱). در مجموع، بررسی سنجه‌های سطح خرد در شبکه مشارکت پیش و پس از اجرای طرح در شهرستان باخرز، حاکی از دگرگونی ساختاری شبکه به سمت توزیع عادلانه‌تر قدرت، افزایش فراگیری و بهبود ظرفیت تاب‌آوری آن است. این تغییرات، نه‌تنها نمایانگر کارآمدی مداخله در تقویت سرمایه اجتماعی بین روستاها، بلکه مؤید نقش کلیدی ظرفیت‌سازی نهادی در ارتقای تعاملات محلی برای حکمرانی مشارکتی پایدار است.

جدول ۳. سنجه‌های سطح خرد شبکه مشارکت قبل و بعد از اجرای طرح در شهرستان باخرز

بعد از اجرای طرح				قبل از اجرای طرح				کنشگر
مرکزیت مجاورت	مرکزیت بینابینی	مرکزیت درجه خروجی	مرکزیت درجه ورودی	مرکزیت مجاورت	مرکزیت بینابینی	مرکزیت درجه خروجی	مرکزیت درجه ورودی	
۷۵	۰	۱۶/۶۶۷	۶۱/۱۱۱	۶۴/۲۸۶	۰/۹۸۹	۵/۵۵۶	۳۸/۸۸۹	Aa
۸۵/۷۱۴	۰/۳۳۷	۵۰	۶۶/۶۶۷	۷۵	۳/۴۹۷	۳۳/۳۳۳	۴۴/۴۴۴	Ab
۷۸/۲۶۱	۰/۰۵۴	۱۱/۱۱۱	۶۶/۶۶۷	۶۶/۶۶۷	۱/۰۳۳	۲۲/۲۲۲	۳۸/۸۸۹	Ac
۷۵	۰	۰	۶۶/۶۶۷	۶۶/۶۶۷	۱/۶۱۵	۵/۵۵۶	۵۰	Ad
۹۰	۰/۵۷۵	۸۳/۳۳۳	۶۶/۶۶۷	۸۱/۸۱۸	۶/۷۵۳	۶۶/۶۶۷	۳۸/۸۸۹	Ae
۹۴/۷۳۷	۱/۱۲۱	۹۴/۴۴۴	۵۰	۶۹/۲۳۱	۱/۶۱۸	۳۳/۳۳۳	۳۳/۳۳۳	Af
۱۰۰	۱/۵۰۵	۱۰۰	۵۵/۵۵۶	۷۸/۲۶۱	۳/۹۸۸	۵۰	۳۸/۸۸۹	Ag
۷۵	۰	۵/۵۵۶	۶۶/۶۶۷	۷۸/۲۶۱	۷/۳۲۸	۵۵/۵۵۶	۴۴/۴۴۴	Ah
۷۲	۰	۵/۵۵۶	۶۱/۱۱۱	۷۲	۵/۲۷۹	۴۴/۴۴۴	۲۷/۷۷۸	Ai
۷۲	۰	۵/۵۵۶	۶۱/۱۱۱	۵۶/۲۵	۰/۱۸۷	۵/۵۵۶	۱۶/۶۶۷	Aj
۱۰۰	۱/۵۰۵	۱۰۰	۶۱/۱۱۱	۶۹/۲۳۱	۱/۳۸۳	۳۸/۸۸۹	۲۲/۲۲۲	Ak
۱۰۰	۱/۵۰۵	۹۴/۴۴۴	۶۱/۱۱۱	۷۲	۶/۱۹	۵۵/۵۵۶	۲۷/۷۷۸	Al
۱۰۰	۱/۵۰۵	۱۰۰	۶۶/۶۶۷	۶۹/۲۳۱	۲/۱۲۵	۳۸/۸۸۹	۲۷/۷۷۸	Am
۱۰۰	۱/۵۰۵	۱۰۰	۶۱/۱۱۱	۶۲/۰۶۹	۱/۵۶۵	۱۱/۱۱۱	۳۳/۳۳۳	An
۷۸/۲۶۱	۰/۰۵۴	۵/۵۵۶	۷۲/۲۲۲	۵۴/۵۴۵	۰/۰۶۵	۵/۵۵۶	۲۲/۲۲۲	Ao
۱۰۰	۱/۵۰۵	۱۰۰	۶۱/۱۱۱	۶۶/۶۶۷	۲/۲۳۹	۴۴/۴۴۴	۱۱/۱۱۱	Ap
۱۰۰	۱/۵۰۵	۱۰۰	۵۵/۵۵۶	۵۸/۰۶۵	۰/۶۶۶	۱۶/۶۶۷	۲۲/۲۲۲	Aq
۱۰۰	۱/۵۰۵	۱۰۰	۵۵/۵۵۶	۶۹/۲۳۱	۵/۱۶۸	۳۳/۳۳۳	۲۷/۷۷۸	Ar
۱۰۰	۱/۵۰۵	۱۰۰	۵۵/۵۵۶	۶۹/۲۳۱	۱/۹۰۶	۳۳/۳۳۳	۳۳/۳۳۳	As

مطابق با مباحث ارائه شده در فوق، شکل‌های (۲) و (۳) به ترتیب تحولات ایجاد شده در شبکه‌های اعتماد و مشارکت قبل و بعد از اجرای طرح را ترسیم کرده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پژوهش حاضر با تمرکز بر شهرستان باخرز و با هدف پاسخ به این پرسش که «چگونه تقویت تعاملات شبکه‌ای میان جوامع محلی در قالب طرح آبادانی و پیشرفت منظومه‌های روستایی می‌تواند به ارتقای سرمایه اجتماعی برون‌گروهی و بهبود حکمرانی مشارکتی منجر شود؟»، به بررسی دقیق و نظام‌مند تغییرات ساختاری و کارکردی شبکه‌های ارتباطی پیش و پس از مداخله طراحی‌شده پرداخته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که اجرای این طرح باعث بهبود معنادار شاخص‌هایی چون تراکم شبکه، دوسویگی روابط، انتقال‌پذیری پیوندها و کاهش میانگین فاصله ژئودزیک شده است؛ تغییری که نشان‌دهنده افزایش انسجام اجتماعی، تقویت پیوندهای افقی، گسترش تعاملات بین‌روستایی و ارتقای سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در سطح منطقه‌ای است. این دستاوردها مؤید آن است که از طریق تقویت ظرفیت‌های ارتباطی، می‌توان بستر مناسبی برای توسعه پایدار و تاب‌آور جوامع محلی فراهم ساخت.

در سطح خرد شبکه نیز نتایج حاکی از بازتوزیع متوازن تر و کارآمدتر قدرت ارتباطی میان کنشگران محلی بوده است. افزایش مرکزیت‌های ورودی و خروجی در میان طیف گسترده‌تری از افراد و نهادها، کاهش وابستگی به واسطه‌های خاص و بهبود شاخص‌های دسترسی متقابل، همگی دلالت بر کاهش تمرکز قدرت اجتماعی، ارتقای شفافیت در تعاملات و افزایش عدالت ارتباطی دارد. این تحولات ساختاری، شکل‌گیری نظمی مشارکتی‌تر، بازتر و تاب‌آورتر را در پی داشته که می‌تواند زمینه‌ساز بهبود حکمرانی مشارکتی، افزایش ظرفیت تصمیم‌گیری جمعی و تقویت قابلیت‌های نوآوری اجتماعی در جوامع روستایی شهرستان باخرز باشد.

یافته‌های این پژوهش در تطابق با پیشینه مطالعات داخلی و خارجی، بر اهمیت سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در بهبود حکمرانی مشارکتی و تاب‌آوری جوامع محلی تأکید دارد. نتایج نشان می‌دهد که تقویت ساختارهای شبکه‌ای و بهبود شاخص‌های ارتباطی، همانند آنچه قربانی و همکاران (۱۳۹۶) در زمینه نهادینه‌سازی اعتماد و پایداری پیوندها در روستای علی‌آباد گزارش کردند، زمینه‌ساز ارتقای همکاری‌های بین‌روستایی شده است. همچنین، مشابه نتایج استعلاجی و همکاران (۱۳۹۶) در کرمان، این مطالعه نیز افزایش معنادار سرمایه اجتماعی برون‌گروهی و گسترش تعاملات میان کنشگران محلی را تأیید می‌کند. در سطح بین‌المللی، یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج جین و لی (۲۰۱۳) هم‌راستا است که بر تأثیر مثبت هنجارهای تعامل و اعتماد در تقویت ظرفیت حل مسائل اجتماعی تأکید داشتند. همچنین، همسویی این نتایج با مطالعه اگر و یسن (۲۰۱۵) مشهود است که نقش پیوند شبکه‌های محلی با نهادهای بیرونی را در توسعه سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در مناطق محروم نشان دادند. در نهایت، یافته‌های این تحقیق همانند مطالعات سلمان و همکاران (۲۰۲۱) و برانتو و همکاران (۲۰۲۵) بر اهمیت تنوع‌بخشی به پیوندهای اجتماعی و نقش این پیوندها در مواجهه با چالش‌های بیرونی، افزایش تاب‌آوری و بهبود مشارکت سیاسی و اجتماعی تأکید دارد. این مقایسه نشان می‌دهد که دستاوردهای تحقیق حاضر، ضمن تأیید یافته‌های پیشین، به‌ویژه در بسترهای روستایی، به درک عمیق‌تری از سازوکارهای شبکه‌ای در حکمرانی مشارکتی کمک می‌کند.

از منظر نظری، این پژوهش سهم مهمی در توسعه ادبیات سرمایه اجتماعی، تحلیل شبکه و نوآوری اجتماعی در بسترهای روستایی دارد. برخلاف تأکید غالب بر ساختارهای رسمی، نتایج این پژوهش نشان داد که شبکه‌های غیررسمی متشکل از افراد تأثیرگذار، می‌توانند نقش کاتالیزور در توسعه پایدار ایفا کرده و جایگزینی مؤثر برای ساختارهای رسمی ناکارآمد باشند. چنین شبکه‌هایی، به‌ویژه در شرایط کم‌ظرفیتی نهادی، قادر به شکل‌دهی به روابط مبتنی بر اعتماد، همکاری و نوآوری محلی هستند. از منظر عملی، یافته‌ها نشان‌دهنده اهمیت حمایت نهادی از شکل‌گیری و تقویت شبکه‌های اجتماعی-محلی است. آموزش، ظرفیت‌سازی، طراحی مشوق‌های مشارکتی، و توسعه پلتفرم‌های دیجیتال برای تسهیل ارتباطات میان‌روستایی، از جمله سیاست‌های

پیشنهادی برای پایداری این شبکه‌ها به‌شمار می‌روند. علاوه بر این، نهادهای دولتی و تسهیل‌گران توسعه می‌توانند با شناسایی کنشگران کلیدی و گره‌های ضعیف شبکه‌ای، نسبت به بازطراحی فرآیندهای مشارکتی با رویکرد شبکه‌محور اقدام کنند. با وجود یافته‌های مهم، پژوهش حاضر با چند محدودیت روبه‌رو بوده است. نخست، تحلیل شبکه مبتنی بر داده‌های خوداظهاری است که ممکن است با سوگیری همراه باشد. دوم، تحلیل ساختار شبکه‌ها تنها در دو مقطع زمانی انجام گرفته و تحولات پویای میان‌مدت و بلندمدت نادیده مانده است. سوم، تعمیم‌پذیری نتایج به دیگر مناطق کشور نیازمند بررسی‌های تطبیقی گسترده‌تر در بسترهای فرهنگی، اجتماعی و نهادی متنوع است. همچنین، کمبود داده‌های دقیق از برخی کنشگران، ممکن است دقت شاخص‌های مرکزیت را تحت تأثیر قرار داده باشد.

با توجه به محدودیت‌های این پژوهش، انجام مطالعات آینده در قالب پژوهش‌های طولی برای بررسی پایداری تغییرات شبکه‌های اجتماعی در بازه‌های زمانی میان‌مدت و بلندمدت پیشنهاد می‌شود. چنین پژوهش‌هایی می‌توانند روندهای پویای تعاملات اجتماعی، ظرفیت تاب‌آوری شبکه‌ها و تغییرات در ساختار قدرت محلی را به‌صورت دقیق‌تری آشکار سازند. همچنین، استفاده از رویکردهای ترکیبی کمی و کیفی به‌ویژه بهره‌گیری از مصاحبه‌های عمیق، تحلیل روایت و مشاهده مشارکتی در کنار تحلیل شبکه، می‌تواند به شناخت بهتر کیفیت پیوندها، سازوکارهای اعتماد و انگیزه‌های تعامل میان کنشگران محلی کمک کند. از سوی دیگر، مطالعات تطبیقی در مناطق با زمینه‌های نهادی و فرهنگی متفاوت در سطح ملی یا بین‌المللی، می‌تواند به تعمیم‌پذیری بهتر یافته‌ها و ارائه الگوهای بومی‌سازی شده در سیاست‌گذاری توسعه روستایی یاری رساند.

از منظر سیاست‌گذاری، پیشنهاد می‌شود نهادهای توسعه‌محور و برنامه‌ریزان محلی، تقویت شبکه‌های ارتباطی جوامع محلی را به‌عنوان یکی از راهبردهای اصلی در حکمرانی مشارکتی و توسعه پایدار در نظر گیرند. این مهم از طریق اقدامات عملی همچون آموزش و توانمندسازی، طراحی مشوق‌های مشارکتی، ایجاد پلتفرم‌های دیجیتال برای تسهیل ارتباطات بین‌روستایی و حمایت از شکل‌گیری نهادهای میانی و تسهیل‌گر امکان‌پذیر است. همچنین، با شناسایی کنشگران کلیدی و گره‌های ضعیف در شبکه‌های محلی، می‌توان بازطراحی فرآیندهای تصمیم‌گیری محلی را با رویکرد شبکه‌محور دنبال کرد تا توزیع فرصت‌های مشارکت عادلانه‌تر شده و ظرفیت‌های بالفعل جوامع محلی برای مدیریت اجتماع‌محور بهبود یابد.

از منظر کاربردی نیز موارد زیر پیشنهاد می‌گردد:

- گسترش جغرافیایی مطالعه: پیشنهاد می‌گردد دامنه مطالعه به سایر مناطق و جوامع محلی با شرایط فرهنگی و اقتصادی متفاوت گسترش یابد تا امکان مقایسه و تعمیم نتایج فراهم شود.
- پژوهش‌های طولی: انجام مطالعات پیگیرانه^۱ برای بررسی پایداری تغییرات ایجادشده در شبکه‌های اجتماعی و سنجش دوام اثرات مداخله ظرفیت‌سازی در طول زمان.
- کاربردی‌سازی مداخلات: طراحی و اجرای مداخلات عملی‌تر (مانند ایجاد تعاونی‌ها، برنامه‌های آموزشی و توسعه بازارهای مشترک) در جوامع مختلف و تحلیل اثر آن‌ها بر سرمایه اجتماعی برون‌گروهی
- ترکیب روش‌ها و مدل‌سازی پیشرفته: استفاده از روش‌های ترکیبی کیفی-کمی و مدل‌های شبکه‌ای طولی برای تحلیل دقیق‌تر روابط علی و پویایی شبکه‌ها.

¹ Longitudinal

- کاربردهای سیاستی: بررسی چگونگی بهره‌گیری از یافته‌های پژوهش برای طراحی سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه روستایی که به تقویت عدالت ارتباطی و سرمایه اجتماعی برون‌گروهی منجر شود.

منابع

- استعلاجی، م.، حاج‌علیزاده، م.، حیدروند، م. (۱۳۹۶). تقویت سرمایه اجتماعی برون‌گروهی در راستای استقرار مدیریت اجتماع‌محور در مناطق خشک. *نشریه علمی-پژوهشی مرتع و آبخیزداری*، ۷۰(۳)، ۵۶۹-۵۸۰.
- افخمی، م.، قربانی، م.، و بابایی، م. (۱۴۰۴). کاربرد تحلیل شبکه اجتماعی در ارزیابی سرمایه اجتماعی با تأکید بر حکمرانی مشارکتی منابع آب: مطالعه موردی شهرستان بروجرد-استان لرستان. *پژوهش‌های روستایی*.
- امیرانختابی، م.، جوان، م.، نعیم‌آبادی، م.، و نازنین، ن. (۱۳۹۶). سرمایه اجتماعی و پایداری نواحی روستایی در شهرستان کاشمر. *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۲۰(۶)، ۷۹-۹۶.
- خسروی‌پور، ب.، و خسروی‌پور، م. (۱۴۰۱). سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه پایدار روستایی. *مطالعات کاربردی در علوم مدیریت و توسعه*، ۴۶(۷)، ۱۳-۲۰.
- درویشی، آ.، فاخران، ع.، یوسفی، م.، قربانی، م.، احدی، س.، و مارال، ح. (۱۴۰۱). تحلیل شبکه اجتماعی در راستای برنامه‌ریزی و مدیریت مشارکتی محیط‌زیست. *پژوهش‌های محیط‌زیست*، ۱۳(۲۵)، ۱۵۱-۱۶۵.
- سلمانی‌محمد، م.، تقی‌پورفریده، ف.، رمضان‌زاده‌لسبویی، م.، و جلیلی‌پروانه‌زهره، پ. (۱۳۹۰). بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی (مطالعه موردی: روستاهای باغستان و برون - شهرستان فردوس).
- شاکری، ح.، قربانی، م.، شایسته، ا.، و کامران، م. (۱۴۰۰). بررسی و تحلیل شبکه دست‌اندرکاران سازمانی کلیدی در راستای آمایش مشارکتی سرزمین. *نشریه علمی-پژوهشی مرتع و آبخیزداری*، ۷۴(۳)، ۵۵۷-۵۶۹.
- عین‌لو، ا.، اختصاصی، م.، قربانی، م.، عبدی‌نژاد، م.، و انجم‌شعاع، م. (۱۴۰۱). تحلیل شبکه دست‌اندرکاران سازمانی در راستای مدیریت مشارکتی منابع آب (منطقه مورد مطالعه: دشت ابهر). *نشریه علمی-پژوهشی مرتع و آبخیزداری*، ۷۵(۲)، ۲۶۳-۲۸۲.
- قربانی، م.، بوزرجمهری، خ.، عوض‌پور، ل.، و منصور، ز. (۱۳۹۶). اثر بخشی رویکرد مدیریت اجتماع‌محور در راستای تقویت سرمایه اجتماعی برون‌گروهی و کاهش مطرودیت اجتماعی (منطقه مورد مطالعه: شهرستان ریگان استان کرمان). ۶(۲)، ۱۵۷-۱۶۹.
- قربانی، م.، راسخی، ح.، ساره، م.، کرمی، ب.، و آزاد، ش. (۱۳۹۶). تحلیل خصوصیات ساختاری سرمایه اجتماعی در استقرار مدیریت اجتماع‌محور روستایی (مورد مطالعه: شهرستان ریگان، استان کرمان). *پژوهش‌های روستایی*، ۸(۲)، ۲۲۸-۲۴۱.
- قربانی، م.، سالاری، ا.، و خراسانی، م. (۱۳۹۵). تحلیل سرمایه اجتماعی اعضای صندوق‌های اعتبارات خرد روستایی (مورد: روستای بسطاق در شهرستان سرایان). *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۵(۱۵)، ۱۲۵-۱۴۶.
- کورکی‌نژاد، م.، و ژاله، ف. (۱۴۰۱). نقش سرمایه اجتماعی بر توسعه پایدار اقتصادی در نواحی روستایی شهرستان سیرجان. *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۱۱(۴۰)، ۲۰۷-۲۳۲.
- گرگانی، س. ا.، قربانی، م.، نادری، م.، امیری، م.، و رحیمی، م. (۱۴۰۴). ارزیابی اثرات طرح آبادانی و پیشرفت منظومه‌های روستایی در ارتقای سرمایه اجتماعی. *نشریه محیط زیست طبیعی*.

Agger, A., & Jensen, J. O. (2015). Area-based initiatives—and their work in bonding, bridging and linking social capital. *European Planning Studies*, 23(10), 2045-2061.

Brantuo, M., Nunfam, V. F., Asitik, J. A., & Afrifa-Yamoah, E. (2025). Bridging the Gender Gap in Ghanaian Local Governance: Key Enablers and Pathways. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, jxaf035.

- Coleman, J. S. (2018). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, S95–S120.
- Ghorbani, M., & Azadi, H. (2021). A social-relational approach for analyzing trust and collaboration networks as preconditions for rangeland comanagement. *Rangeland Ecology & Management*, 75, 170-184.
- Ghorbani, M., Garakani, S. A., Avazpour, L., Yazdanparast, M., & Amiri, S. (2024). Social Capital Dynamic of Local Stakeholder Network in Rural Co-Management: the case study of Gachsaran county. *Journal of Rural Research*, 15(3).
- Ghorbani, M., Yazdanparast, M., Naderi, A., & Avazpour, L. (2025). Investigating social capital as a precondition in landscape Co-Management: Application of social network in southeastern Iran. *Journal for Nature Conservation*, 86, 126888.
- Ghorbani, M., Avazpour, L. & Yoosefi, M., (2015). Analysis and Assessment of Social Capital in toward increasing of Local Communities Resilience and Sustainable Landscape Management,), *Journal of Range and Watershed Management*, 68(3): 625-645.
- Ghorbani, M., Avazpour, L., & Heydari, S. (2018). Appraising the Structural Characteristics of Social Capital of Local Beneficiaries Network in Keeping with Collaborative Natural Resource Governance (Pilot: Sarayan County, South Khorasan Province). *Journal of Range & Watershed Management*, 71(1): 241-252.
- Ghorbani, M., Avazpour, L., Rasekhi, S. (2016). Social Capital Analysis of Rural Women Network in Line with Empowerment of Local, *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*. 5(2), 273-294.
- Ghorbani, M., Esmaceli, B., Akbari, E., Yazdanparast, M., & Avazpour, L. (2024). Measuring the adaptive capacity of rangeland users under drought stress in North-eastern Iran: application of social network analysis, *Journal of Arid Environments*, 225, 105254.
- Ghorbani, M, Avazpour, L, Rahimi, M, Mousavi, H. & Esmaceli, B., (2018). Analysis of bonding social capital towards co-management of dry lands. *Iranian Journal of Range and Desert Research*, 25(2): 378-387.
- Go, F. M., Trunfio, M., & Lucia, M. D. (2013). Social capital and governance for sustainable rural development. *Studies in Agricultural Economics*, 115(2), 104-110.
- Hobson, E. A., Silk, M. J., Fefferman, N. H., Larremore, D. B., Rombach, P., Shai, S., & Pinter-Wollman, N. (2021). A guide to choosing and implementing reference models for social network analysis. *Biological Reviews*, 96(6), 2716-2734.
- Jin, B., & Lee, S. (2013). Enhancing community capacity: Roles of perceived bonding and bridging social capital and public relations in community building. *Public Relations Review*, 39(4), 290-292.
- Moghfeli, Z., Ghorbani, M., Rezvani, M. R., Khorasani, M. A., Azadi, H., & Scheffran, J. (2023). Social capital and farmers' leadership in Iranian rural communities: Application of social network analysis. *Journal of Environmental Planning and Management*, 66(5), 977-1001.
- Mulgan, G. (2019). *Social innovation: How societies find power to change*. Policy Press.
- Pretty, J. (2019). *Agri-culture: Reconnecting people, land and nature*. Routledge.
- Salman, D., Kasim, K., Ahmad, A., & Sirimorok, N. (2021). Combination of bonding, bridging and linking social capital in a livelihood system: Nomadic duck herders amid the covid-19 pandemic in South Sulawesi, Indonesia. *Forest and Society*, 5(1), 136-158.
- Shariatyniya, L., Ghorbani, M., Azarnivand, H., & Rahimi, M. (2025). Resilience through Relationships: Evaluating rangeland governance structures in semi-arid Tafresh county. *Journal of Arid Environments*, 229, 105397.
- Woolcock, M. (2018). Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27(2), 151–208.

